

Utrecht en in Zuid-Holland geschiedde hetzelfde eind november¹, in de rest van het land in december². De Achterhoek en de overige grensgebieden alsmede een tijdlang ook de Veluwe bleven, maar niet voor particulieren, een beperkte hoeveelheid stroom ontvangen uit Duitse centrales. Veel was het niet; begin december werd voor de bureaus van het *Reichskommissariat* in Delden bepaald dat er per werkruimte slechts één lamp mocht branden van hoogstens 60 watt.

In steden waar trams of (Groningen) trolleybussen reden (de dienst was van begin september af belangrijk ingekrompen), werd deze vorm van vervoer stopgezet, in de regel op de dag waarop de meeste particulieren van de stroomvoorziening werden afgesneden. Dit betekende dat het leven in die steden voor de burgerij aanzienlijk moeilijker werd. Wie nog een fiets had, durfde die uit angst voor vordering bij tijd en wijle niet te gebruiken en moest dan lopen: lopen naar zijn werk als hij nog werk had, lopen voor bezoek aan familieleden of vrienden; lag er een brug in de route, dan kon het gebeuren dat men lang moest staan wachten – in het westen des lands moesten tenslotte alle beweegbare bruggen met handkracht worden bediend; een wachttijd van een half tot een heel uur was dan normaal.

Waar behield men de aansluiting op het elektrische net? In Duitse bureaus, in panden waarin Duitsers woonden die een officiële functie hadden, in bedrijven die voor de Duitsers werkten, in overheidsgebouwen, in krantendrukkerijen, in ziekenhuizen (ook artsen en apothekers behielden hun aansluiting) en in bedrijven of ruimten, de uitdelingslokalen van de centrale keukens bijvoorbeeld, die ingeschakeld waren bij de voedselvoorziening. Ook moesten de installaties voor bemaling, voor drinkwatervoorziening en voor de afvoer van het rioolwater alsook het telefoonnet in werking blijven. Er bleef dus spanning staan op het elektrische net en velen maakten daar gebruik van om clandestien stroom af te tappen. Wel te verstaan: waar een hele straat was afgesloten, was clandestien aftappen niet mogelijk, maar er hoefde in die straat maar een Duitse functionaris of een arts te wonen dan wel een apotheek gevestigd te zijn of een bedrijf dat de *Wehrmacht* nodig had of een bakkerij, en dan

¹ In Zuid-Holland bleef van eind december af slechts de Rotterdamse centrale die met koppellijnen met de overige verbonden was, in werking. ² Op grond van eigen, beperkte voorraden kon men alleen in Leeuwarden en andere plaatsen in Friesland een minieme stroomlevering aan particulieren voortzetten; daarbij was van eind november af een maandverbruik toegestaan van maximaal slechts 8 kilowatt, oftewel per dag nog geen 270 watt.